

CULTUROLOGY

Екологічний вимір етичного та естетичного
як світобудівна парадигма культури

О. С. Хлисту

Київський національний університет культури і мистецтв (м. Київ, Україна)
Corresponding author. E-mail: with_joy@ukr.net

Paper received 17.12.18; Accepted for publication 02.01.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2019-192VII32-01>

Анотація. У статті звернено увагу, що проблематика метаекологічного підходу відображає альтерглобалізаційні інтенції культуротворчості. Екологія культури, екологія природи, екологія людини, екологія естетична маркують проблемне поле культурних трансформацій в контексті ідентичності людини. Питання етосу культури на межі екологічної катастрофи свідчить про те, що вже нікого не задовольняє суб'єктно-об'єктна парадигма, не задовольняє світоглядна парадигма як схоластичний палатив посттоталітарної філософії в рамках марксистського розуміння світу як «сутнісних сил» людини та культури.

Ключові слова: етичне, естетичне, екологія культури, екологія природи, екологія людини, культуротворчість.

Вступ. Якщо ми починаємо входити в більш конкретне поле естетичного, підшуковуємо слова, що позначаються прикметником «естетичне», то виникає цілий набір рефлексивних теорій, тобто певних вимірів рефлексії щодо естетичного, які сформувалися в історії естетики як філософської дисципліни. Такі поняття як «естетична цілісність» культури, «естетичне середовище», «естетичні почуття», «естетичні відношення» мають безмежну універсальну презентативність у своїй номінації. Отже, потрібно передусім визначитись, на якому коректному теоретичному рефлексивному полі ми будемо працювати для того, щоб просунути в розумінні естетичного як екологічної парадигми культури, де пересікаються естетичне та екологічне, а також, коли їх актуальна співскладеність стає парадигмою культуротворення.

Аналіз публікацій та досліджень. Проблема універсуму естетики в культурі в контексті інституалізації її технологій З. Баумана, Д. Гелда, Е. МакГрю, Д. Голдблатта, Н. Маньковської та ін. [2; 3; 5], адже мало визначені екологічні та культурологічні аспекти формування естетичних феноменів в просторі глобалізації культури.

Мета статті – визначити соціокультурні детермінанти сучасного формування естетико-культурних технологій в сприйнятті комунікаивного середовища.

Основна частина. Одним із перших загострив питання естетичного І. Кант. Як відомо, «Критика здібності судження» написана в останні роки його життя і стає певним синтезом антропологічної проблематики філософії. Кенігзберзький мислитель поєднує свідомість, судження і розум таким чином, що визначається епіцентр цієї єдності – природа, яка має пізнавальну здібність в мистецтві як здібність судження, а свобода, що охоплюється розумом, є кінцевою метою і описується такою здібністю душі, як здібність бажання. Так, такі сутності сили людини, як здібності душі, пізнавальні здібності природні принципи в їх єднанні, прилаштуванні до природи, у мистецтві створюють своєрідний категоріальний універсум, де естетичне виконує опосередкуючу роль. Почуття задоволення або незадоволення означає цілепокладання

без мети. Отже, цілепокладання без цілі розуміється як вільна естетична гра, що презентує сутнісні сили людини як певну формальну надприродну і надпредметну ознаку. Таке бачення естетичного ще більш формалізувалося в посткантианській естетиці, де опосередкуючим феноменом гармонізації сутнісних сил людини стає категорія «цінність». Це створює досить цікаву і досить розгорнуту категоріальну партитуру синтетично схоплення світу в його антиномічному системотворенні.

А. Орлов намагається ввести в контекст культурологічної рефлексії ідеї коеволюції та розглянути її не лише в природі, а і в суспільстві. Визначаються такі пріоритети: заперечення європоцентризму, звільнення наукового бачення від традиційного економічного детермінізму, намагання розглянути процеси глобалізації в різних площинах, де наївно-прогресистські теорії, які походять від Просвітництва, є непродуктивними [6]. Тобто, можна стверджувати, що феномен екологічної свідомості стає тотальним типом ідентифікації всіх феноменів людського буття, діяльності, мистецьких, культурних практик, естетичного середовища в цілому як певної екосистеми.

Краса розумілась як ідеальний ейдос просвітлення косної матерії. Філософ витворив свою оригінальну системотворчу стратегію «просвітлення» матеріального субстрату, але час романтичних освітлювань природи пройшов. Зараз екологічна парадигма вже не поєднується ані з аполонівською містифікацією природи, а також ні в якій мірі не кореспондується з марксистським поглядом на активної людини, що розуміє природу лише як своє неорганічне тіло і всіляким засобом перебудовує і добудовує її.

Природа стає тим непізнаним об'єктом (НЛО), що вимушує весь час переоцінювати всі цінності культурного весвіту. Отже, переоцінка всіх цінностей, розпочата в свій час Ф. Ніцше, продовжується, але не в нігілістичному вимірі, а в модельно-реконструктивному. Так, виникає вже не неопозитивістська або неокантианська естетика, естетика екологічна.

Екологічна естетика в постмодерністському світі стає гармонізуючою ланкою культурних практик. Н. Маньковська відмічає: «Два полюса постмодерністської культури – екологічна та алгоритмічна естетика – є свідком про намагання створити цілісне духовне середовище, яке поєднує природу, культуру і техніку. Принциповим є те, що до самої культури постмодернізм відноситься як до первинно даної людині природи, яка потребує її сприйняття і дбайливого відношення до неї. Покоління екологів стало не лише свідком екологічних війн, екофашизму і екологічного тероризму, але і творцем екологічної дипломатії, політекології, термінові екологічної допомоги, екологічного етикету. Реальна діяльність, яка пов'язана з естетизацією навколишнього середовища, приваблює значну частину західноєвропейського електорату, який віддає свої голоси за кандидатів, що проходять по позапартійним спискам „мисливців і рибалок”. Ідеї екологічного ренесансу нашої планети, екологічного екумінізму, який би об'єднував представників усіх релігій світу, в ім'я спасіння природи, тема коеволуції природи і суспільства приваблює будівників екологічного мистецтва (екологічний джаз, кіно, які присвячують свою творчість одній із головних проблем сучасності)» [5, с. 237].

Втім варто говорити про «метаекологічну» естетику, яка змогла б з'єднати збіднілий продукууючий розум, загнаний в кут деконструктивізму та почуття розгубленої та втраченої гармонії в контексті реконструкції постмодерністської культури. Власне, в новітній антропологічній ситуації опосередкуючим виміром стає універсалістська етика, орієнтована на екологічну свідомість. Сцієнтистська свідомість ще за старими зразками класифікує, роз'єднує та всілякими засобами членує той матеріальний субстрат природи, який членувати і розділяти не можна.

Кантівське визначення естетичного як цілепокладання без мети несе в собі певну телеологію, яка стоїть досить гостро в контексті сьогоденного часу. Не утилітаризм геополітики, не доцільність цілепокладання, не новітня соціопрагматика, а різні контексти формування планетарного спільного дому стають детермінантами діяльності людини. К.-О. Апель, більш гостро визначає парадоксальність комунікативної етики постсучасності: «Той, хто буде осмислювати взаємовідносини між наукою і етикою в сучасному індустріальному суспільстві, що охоплює весь світ, знаходиться в парадоксальній ситуації. А саме, з одного боку, потреба в універсальній, тобто зобов'язуючи все людство, етиці ще ніколи не була настільки потрібною, в наш час єдиної планетарної цивілізації, породженої технологічними наслідками науки. З іншого боку, філософське завдання раціонального обґрунтування всезагальної етики ще ніколи не була настільки важкою, як в час науки, при тому, що ідея інтерсуб'єктивної значущості в науці й додає шкоди, а саме саєнтистською ідеєю нормативно нейтральної або вільної від цінностей «об'єктивності» приймають за зразок.

Спочатку розглянемо один бік цієї парадоксальної ситуації: актуальну потребу в універсальній етиці (хотілось би сказати в макроетиці людства на кінцевій землі). Технологічні наслідки науки наділили сьогодні

людські вчинки і припущення, взяті разом, такою значущістю і важливістю, що більше не можливо користуватися моральними нормами, котрі керують людським сумісним життям в малих групах і котрі редукують відносини між групами до боротьби за існування в дарвіновському сенсі» [1, с.263–264].

Настанови краси, домобудівництва під гомін дитячих кроків по піску, під гомін тепла материних рук пов'язують нас з теплом ойкумени, з теплом оселі, що робить естетику не холодною, космополітичною, абстрактною дисципліною, яка може бути матерією ідеального сценарію крокування з епохи в епоху, майже нічого не втрачаючи. Метаекологічна естетика є рідним домом, який не обов'язково є відвертим етнографізмом або шароварною естетикою. Коли домом – естетичним середовищем – стає вся планета, а власна домівка несе почуття планетного крокування людини землею кулею в сучасних мас-медіа і будь-яких інших екранних просторах, сучасна людина в ейдетичному та естетичному вимірі починає відчувати цей світ як невід'ємну єдність людини і природи.

Проблема екологічного виміру естетичного як домобудівної і світобудівної парадигми культури наслідує генетичний рух естетичної теорії. Коли починають виводити специфіку естетичної цінності із аксіології взагалі, то ми відчуваємо, що тут щось не так. Відчуваємо, що це певний редуccionізм. Перший, хто зреагував на аксіологічний редуccionізм і без будь-яких сантиментів відкинув гру в аксіологію, був М. Гайдеггер. Він дав зрозуміти, що тільки ми щось оцінюємо, то ми вже деконструємо реальність. Оцінці підлягає те, що вже нами знищено, розчленовано і переструктуровано. Тобто, якщо щось оцінюється, то воно вже втрачає частину своєї цінності. Так, фактично естетичне як таке є безцінним. Безцінне життя людини, кожний її крок, кожна мить, безцінна інша людина. Якщо ми розбудовуємо парадигму цінностей та ціннісного виміру взагалі, то хочемо чи не хочемо, ми все одно створюємо метаморфози оцінювання у рефлексії як значимого інтерпретативного простору. А там, де відбувається оцінювання, де утворюється догмат міри, вимірювання стає вже нестерпним, як стає вже нестерпний плюралізм в постмодерністській реальності, за визначенням Р. Вентурі.

Нестерпний догмат оцінювання, де всьому наліплюється ярлик цінностей, призводить до того, що ми потрапляємо в ситуацію вже втрачених цінностей. Так, естетичне втрачає щось те фундаментальне, що аксіологічним виміром не схоплюється. Отже, дискусія між природниками і суспільниками була суто ідеологізованим коридором псевдодіалогу. Можна сказати, що дискусії не було як такої, існувала псевдодискусія, дискурси були не естетичними, а політично заангажованими ідеологемами, де природники були достатньо історично орієнтованими та фундаментальними, традиційними естетиками, які розуміли, що ще з давніх часів, античності вважалося, що благоговіння перед природними цінностями є запорукою естетизму. Природне ество є запорукою творення тих шедеврів, які ми бачимо і в античності. Суспільники, що все вбачали як структуровану суб'єктивність, розглядали естетичне як оголену суспільність. Це якраз і створю-

вало те, що свідчить в екологічному контексті про недооцінювання природних вимірів естетичного.

Втім, табір природників окупували псевдонатуралісти, що ховалися за утровою об'єктивністю «естетичних цінностей», нав'язували суспільникам об'єктивізм і свавілля пропорційних систем. А вже пройшов час і ми бачимо, що цінності природного Універсуму, співмірної людині, торкаються універсального природного витoku. Так, цінності стають інколи зайвими, а інколи смішними перед катастрофою знецінювання Універсуму як тотальної цілісності. Можна стверджувати, що система цінностей трансформується в екологічному вимірі, набуває ознак іманентизації екологічних систем як естетично самодостатнього світу. Іманентний трансценденталізм оцінки утворює цілісну партитуру вимірювання, де визначається надцінність можливого (можливе як проект, як аксіологічна перспектива), що відкидає будь-яку неадекватну оцінку і цінності, оголює перспективу в якомусь іншому, неаксіологічному вимірі.

Анти-аксіологізм можна побачити в феноменологічних течіях естетики, зокрема у О. Лосєва, Р. Ингардена. Отже в цих феноменологічних течіях можна побачити не лише міфологічну трактовку природи і культури, а навіть містичні та магичні ритуали, прослідкувати універсальні естетичні домінанти. О. Лосєв пише: «Людина доби Відродження, яка ставить за мету художнє оволодіння природою, чудово розуміє, що це взагалі неможливо в абсолютному смислі або можливо лише в певних відносинах. А вже звідси витікає, і це цілком природно, незадоволеність людини Відродження і неможливість для неї зупинитися на тому або іншому досягнутому результаті. Здавалось би, якщо мова іде лише про земні речі і ці речі для людини цілком можна з'ясувати, але тут повинна існувати певна задоволеність своєю творчістю. А але будь-хто, хто вивчає мистецтво Ренесансу, на здивування наштовхується на величезну незадоволеність, яку переживають художники Відродження, не дивлячись на принципи гармонії і симетрії» [4, с.75–76].

Феноменологічна естетика дає можливість створити універсальну екологічну парадигму естетичного як парадигму культури. Цей простір ще не засвоєний філософською та культурологічною рефлексією, не визначений як безмежна можливість структурування і деструктурування інформації у будь-яких категоріальних універсумах метаекологічної естетики. Отже, категорії традиційної естетики вже стають не достатніми для досягнення формотворчого потенціалу екологічної естетики. Потрібні вже трансценденталії, ті особливі фундаментальні означувані категоріального ряду, що стають орієнтирами інтерпретативного аналізу – перспективними точками, між якими пунктиром розгортається весь категоріальний універсум екологічної естетики.

Так, в полі метаекологічної естетики актуалізується категорія «ритм» як універсальний транслятор світів. В статті «Ритм» у «Словнику театру» Патріса Паві читаємо: «Поняття ритму зовсім не є знов створеним семіологічним інструментом для читання драматичного тексту або опису вистави. Однак теоретичні імплікації ритму мають фундаментальне значення в таких випадках, як, наприклад, у сучасній театральній

практиці, коли ритм стає визначним фактором організації фабули, розвитку подій і сценічних знаків як виробництва сенсів. Теоретичні і практичні дослідження, пов'язані з ритмом, виникають в момент епістеміологічного злам: після засилля візуального ряду, простору, сценічного знака в середині вистави, що розумілася як візуалізація сенсу, відбувається перехід від теорії до практики, до пошуку абсолютно іншої парадигми театрального явища: слухової, часової, з означенням послідовності – одним словом, основою на ритмічному структуруванні» [7, с.289]. Театрологія середовища допомагає зрозуміти ті транспозиції, що описував в свій час М. Бахтін.

Транспозитивна естетика М. Бахтіна презентує категорію «ритм» як маркер переходу, що є найважливішим для реконструкції метаекологічної естетики як дисципліни. «Ритм є ціннісне упорядкування внутрішньої даності, наявності. Ритм не є експресивним у вузькому значенні цього слова. Він не виражає переживання, не обґрунтовується із середини його, він не є емоційно-вольовою реакцією на предмет і зміст, але реакцією на цю реакцію. Ритм безпредметний у тому сенсі, що не має справи безпосередньо із предметом, але із переживанням предмету, реакцією на нього, тому він понижує предметну вагомість елементів ряду» [25, с.103].

Ці конотації надають можливості визначити поле для майбутніх міркувань. Так, звичайно, ми якоюсь мірою пориваємо з традицією, яка вже опрацьована в вітчизняному естетичному рефлексивному осередку. В одній із книг Столовича «Філософія. Естетика. Сміх», що вийшла в 1999 році, можна побачити посмертну маску Емануїла Канта. В Тарту зберігається один екземпляр. Втім, невідомо, в скількох одиницях відбулась відливка. В Тарту також зберігається кантівський рукопис, присвячений естетичному міркуванню щодо однієї з дисертацій, яку опонував Кант. В Тарту залишився слід Канта, що зберігає його листи, архів.

Артефакти природи – це також штучні факти, створені людиною, але вони симулюють, демонструють і презентують саме їх природність. Культура зараз набуває феноменально і фундаментально природного значення, шукає те, що є глибинним, докультурним, або надкультурним. Паннатуралізм культури постмодернізму презентується в рекламі, моді, дизайні, масмедіа. Всі культурні практики переживають захоплення натуралістичними течіями візуальної презентації. Це віртуальний простір, все, що пов'язане з копіюванням, тиражуванням – гіпсовим зніманням копій. Інсталяція як документування події (біополітика) стає актуальним в сучасних видах мистецтвах, естетиці. А вже ми прекрасно бачимо, що саме звернення до природи ще ніякою екологічної естетики не маніфестує і не несе.

Тут потрібне не вихоплювання і монтаж природних артефактів, а переоцінювання всіх цінностей. Трансцендентальний метод Канта допомагає поставити питання: як можливе життя в добу екологічних катаклізмів. Людина постмодерну вже загубила ноосферний проект, а якщо немає ноосфери, то і людини немає. Людина не може бути локальним опредмеченим сутнім серед іншого сутнього. Так, в предметних артефактах вона створює ту ноосферу, що є тотожною семі-

осфері і всім іншим людським здібностями, які так прекрасно класифікував Кант у різних вимірах.

Людина не може називатися людиною, якщо вона виконує роль хижака у природному ландшафті, не може бути людиною, якщо вона надіється, що ноосфера сама виникне, а запущений автоматизм перетворений біосфери в ноосферу гарантований технологічним та технічним прогресом. Отже, проблема метаекологічного підходу демаскує холодний об'єктивізм природи та презентує антропний вимір Універсуму – його залежність від людини. Уникнути подібного погляду допомагає принцип софійності як розумового та калакогатійного ставлення до світу.

Відомо, що Вол. Соловйов визначним місце Софії як субститути Христа, спроектував софійність у логос Ісуса Христа. Іншу версію створює С. Булгаков, який «вивільняє» софійність як самодостатню естетичну потенцію теогенезу та космогенезу. Для нас важливо, що реальне поле креативного (естетичного) природо-подібного культуротворчого виміру людини не пригнічує культуру, а належить людині. Звідси походить й пафос восьмого дня творіння у М. Бердяєва.

Метаекологічна естетика усуває цінності культури за межі діяльнісного активізму людини, за межі панестетизму, що заміщений на гордині людини, яка відчуває себе в центрі світу. Софійність як феміністичний імпульс орієнтований на креативний поштовх, що творить світ в естетичному бутті людини-митця. Ми не хочемо проводити демаркаційних ліній між релігійною креацією та між креативністю культури, можемо констатувати, що в культурі вони ніколи не розрізнялися, культурі ніколи не існувала окремо від ре-

лігії. Так, М. Бердяєв загострив питання Боголюдини як антропологічний проект, восьмий день творіння у нього є домом культури. Свобода волі і свобода креації належить божественному акту створення нової землі і нового неба.

Висновки. Романтизм бердяєвського проективізму є небезпідставним, він маркує сьгоднішню метаекологічну ситуацію. Всі розподіли на суб'єктне і об'єктне, ідеальне та матеріальне передують дефініції естетичного у суспільників чи природників. Однак ця демаркація не є екологічним виміром естетичного, навпаки, цілісність естезису як планетарного антропного феномену презентує екологічне як кантівський середній термін. Отже, розуміння, що естетичне як екосвіт людського буття стягує у вузол почуття, розум, свідомість, закономірність і кінцеву мету цілепокладання, з'єднує природу і свободу через креативний акт культуротворчості є евристичним підходом щодо гармонізації сучасних глобалізаційних проблем культури.

Творчість людини як створення краси у витвору мистецтва не є лише диференційованою спеціалізованою діяльністю, бо людину можна зрозуміти як перманентне відтворення в ній гармонії універсуму. Витвір мистецтва як шедевр створений Богом (еманацією Абсолюту), природою (субстратом художньої форми), культурою (образним контекстом). Якщо так на підставах креативних культуротворчих та природотворчих детермінант побачити сучасну проблематику екології естетичного, то можна стверджувати, що метаекологічна естетика стає одним із факторів гармонізації глобалізаційних проблем культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апель К.-О. Трансформация философии / пер. с нем. В. Куренной. Москва : Логос, 2001. 344 [1] с.
2. Бауман З. Идентичность в глобализирующемся мире. URL : <http://www.lovievich.ru>
3. Гелд Д., МакГрю Е., Голдблатт Д., Перратон Д. Глобальні трансформації / пер. з англ. В. Курганського, В. Сікори. Київ : Фенікс, 2003. 548 с.
4. Лосев А.Ф. Эстетика Возрождения. Москва : Мысль, 1978. 623 с.
5. Маньковская Н. Б. Эстетика постмодернизма. Санкт-Петербург : Алетейя, 2000. 347 [5] с.
6. Орлов А. С. Социология рекреации. Москва : Наука, 1995. 148 с.
7. Пави П. Словарь театра. Москва : Прогресс, 1991. 504 с.

REFERENCES

1. Apel K.-O. Transformatsiya filosofii / per. s nem. V. Kurennoy. Moskva : Logos, 2001. 344 [1] s.
2. Bauman Z. Identichnost v globaliziruyuschemsya mire. URL : <http://www.lovievich.ru>
3. Geld D., MakGryu E., Goldblatt D., Perraton D. Globalni transformatsiyi / per. z angl. V. Kurganskogo, V. Sikori. Ki-Yiv : FenIks, 2003. 548 s.
4. Losev A.F. Estetika Vozrozhdeniya. Moskva : Myisl, 1978. 623 s.
5. Mankovskaya N. B. Estetika postmodernizma. Sankt-Peterburg : Aleteyya, 2000. 347 [5] s.
6. Orlov A. S. Sotsiologiya rekreatsii. Moskva : Nauka, 1995. 148 s.
7. Pavi P. Slovar teatra. Moskva : Progress, 1991. 504 s.

The ecological dimension of ethical and aesthetic as a world-cultural paradigm

O. S. Khlystun

Abstract. The article draws attention to the fact that the metaecological approach reflects the alterglobalization of the intention of cultural cooking. Ecology of culture, ecology of nature, human ecology, ecology aesthetic mark the problem field of cultural transformations in the context of human identity. The question of the ethos of culture on the brink of an ecological catastrophe suggests that no subjectivity is met by a subject-object paradigm, does not satisfy the world-view paradigm as a scholastic palliative of post-totalitarian philosophy within the framework of Marxist understanding of the world as the "essential forces" of man and culture.

Keywords: ethical, aesthetic, ecology of culture, ecology of nature, ecology of man, culturology.